

**Dr. Jasna Mažgon**

## Ali paradigmatski relativizem lahko preseže dihotomijo med kvalitativno in kvantitativno paradigmo v raziskovanju?

**Povzetek:** V prispevku smo najprej predstavili pregled ugovorov, ki so v korist tezi o nekompatibilnosti med kvalitativno in kvantitativno paradigmo, vendar je šel nadaljnji razvoj raziskovalne metodologije v družboslovju in humanistiki vse bolj v smeri približevanja in kombiniranja obeh raziskovalnih pristopov. Številni aktivni teoretiki in raziskovalci so privzeli pravila in načela paradigmatskega relativizma. Gledano z metodološkega vidika, pomeni to uporabo različnih raziskovalnih metodologij, ne glede na to, kakšne paradigmatske (pred)postavke jih utemeljujejo. Veliko raziskovalcev se loti iskanja odgovorov na zastavljena raziskovalna vprašanja z vsem razpoložljivim metodološkim arzenalom, pri čemer je sekundarnega pomena to, kateri svetovni nazor je podlaga izbrane raziskovalne metode. Paradigmatski relativizem razumemo kot načelo neizključevanja, kar na ravni raziskovanja pomeni, da kombiniramo in povezujemo tisto, kar se je zdelo nepovezljivo in nekompatibilno. Izhajamo iz predpostavke: če nič ne more biti neizpodbitno zavrnjeno, tega tudi ni mogoče izključiti kot možnega. S tem pa raziskovalni akt kot nevtralni tehnični proces podleže pozivu k dialoškemu diskurzu o množici razpoložljivih raziskovalnih logik in paradigmatskih perspektiv.

**Ključne besede:** kvalitativna in kvantitativna paradigma, pozitivizem, konstruktivizem, paradigmatski ekskluzivizem, paradigmatski relativizem.

UDK: 37.102

Izvirni znanstveni prispevek

*Dr. Jasna Mažgon, asistentka, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Filozofska fakulteta v Ljubljani*

## Uvod

V pričajučem besedilu bomo predstavili in analizirali dolgo trajajoče obdobje antagonizma med, poenostavljeno rečeno, kvalitativno in kvantitativno paradigmo, ki je potekala hkratno z oblikovanjem novih raziskovalnih pristopov, katerih metodologija je bila močno zaznamovana tudi z obstoječo kontroverzo. Metodološka in ideološka debata, ki jo bomo predstavili, se je začela in nadaljevala kot »paradigmatska vojna« (Tashakkorie in Teddlie 1998, str. 3), v kateri je glavno »jabolko spora« pomenila različnost svetovnih nazorov ali vrednotnih sistemov. V družboslovnih znanostih so te razprave potekale (in še vedno deloma) med postpozitivisti in konstruktivisti. V nadaljevanju nas bodo zanimala predvsem metodološka vprašanja, ki so se jih v teh razpravah dotikali, manj pa ontološke in epistemološke razlike med obema pozicijama. Vendar se tudi tem ne bomo mogli v celoti izogniti, če želimo prikazati celostni obseg in pomen teh razprav za družboslovno raziskovanje. Največji poudarek pa bomo namenili preseganju bipolarnosti pri oblikovanju tako imenovane kombinirane metodologije (Tashakkori in Teddlie 1998), ki teži k uporabi kvantitativnih in kvalitativnih raziskovalnih metod.

## 1 Teza o nekompatibilnosti paradigem

Temeljna, diametralno nasprotna paradigmatika modela sta torej pozitivistična ali empirična in konstruktivistična ali fenomenološka orientacija. Pozitivistični paradigmi je bistvo to, čemur pravimo kvantitativne metode, medtem ko konstruktivistični paradigmi ustrezajo kvalitativne metode (Guba in Lincoln 1994). Razpravo med tema dvema paradigmama poimenujejo včasih tudi kvalitativno-kvantitativna debata (Tashakkori in Teddlie 1998, Fielding in Schreier 2001).

Ta paradigmatška nasprotja so se kazala na različnih ravneh, zadevala pa so pomembne konceptualne zadeve, kot sta na primer »narava realnosti« in »možnost kavzalnega povezovanja«. Nobena disciplina v družboslovnih in humanističnih znanostih se ni mogla izogniti manifestacijam teh nasprotij med paradigmi. Smith in Heshusius (1986, povz. po Tashakkori in Teddlie 1998, str. 4) sta predlagala, da se ta dialog med obema stranema konča, rekoč, da njuna nekompatibilnost onemogoča nadaljnji produktivni razvoj. To stališče se je imenovalo »teza o nekompatibilnosti«. Zagovarjali so jo predvsem tako imenovani paradigmatški puristi, ki so jo utemeljevali s tem, da združljivost med kvantitativnimi in kvalitativnimi metodami ni mogoča zaradi nekompatibilnosti paradigem, ki so podlaga tem metodam. V skladu s tem so teoretiki in raziskovalci, ki poskušajo kombinirati dve nasprotujoči si metodi, obsojeni na neuspeh zaradi inherentnih razlik v filozofijah, ki so temelj teh različnih metod (prav tam, str. 11). Y. S. Lincoln na primer pravi, da »sprava med paradigmi na aksiomski osnovi ni možna. Socializacijski procesi, povezani z vsako paradigmo, so preveč različni, čustvene in politične zaveze so tako močne, da bi kombinirana strategija, tako na aksiomski kot na praktični ravni, proizvedla komaj kaj več kot notranje neskladje v raziskovalnem procesu, obliko diskurzivne nepovezanosti, ki vrača rezultate, neuporabne za oba tabora.« (Lincoln 1990, str. 81). Torej so epistemološke in ontološke razlike tako velike, da jim raziskovalec mora podleči. T. S. Kuhn v svojem delu *Struktura znanstvenih revolucij* trdi, »da nekateri sprejeti primeri dejanske znanstvene prakse – primeri, ki vključujejo zakon, teorijo, aplikacijo in instrumentacijo hkrati – ponujajo modele, iz katerih izvirajo posamezne koherentne tradicije znanstvenega raziskovanja« (Kuhn 1998, str. 21). Kuhn torej predpostavlja, da so znanstveniki, katerih raziskovanje temelji na skupni paradigmi, zavezani istim pravilom in normam v znanstveni praksi. Paradigme si pridobijo status zato, ker so najuspešnejše pri reševanju problemov. Konkurenčnost je torej temeljno načelo pri njihovem uveljavljanju. Šele ko so preseženi okviri posamezne paradigme, ko znanstvenikom pravila znotraj določene paradigme ne zadoščajo več, pristopijo k oblikovanju novega paradigmatškega koncepta.

Glavni očitke, ki ga kvalitativni raziskovalci namenjajo kvantitativni tradiciji, je ravno dolžina te tradicije, saj so »si (zagovorniki kvantitativne paradigme – dodala J. M.) pridobili hegemonijo nad zadnjimi nekaj stoletji«. Postpozitivisti kot »naravni« nasledniki pozitivizma še vedno »nadzorujejo objavljena besedila, vire financiranja, promocijske mehanizme, disertacijske komisije in druge vire moči in vpliva. Bili so, vsaj do osemdesetih let, »insiderska« skupina in še naprej predstavljajo najmočnejši glas pri profesionalnem odločanju.« (Guba in Lincoln 1994, str. 116).

Podoben ugovor najdemo tudi pri tistih slovenskih raziskovalcih, ki so bolj naklonjeni kvalitativni paradigmi, ko pravijo, da »so se v razvitem svetu dogajali pomembni premiki v smer kvalitativnega raziskovanja ..., pri nas pa je ostajalo tovrstno raziskovanje na obrobju. Dogajanje in razmišljanje še vedno premočno obvladuje tradicionalna empirično-analitična, kvantitativno usmerjena paradigma, ki sebe neredko predstavlja kot edino »pravo« znanost. Ob mnogih

njenih nedvomnih dosežkih pa ne gre spregledati, da z monopolnim položajem in obvladovanjem načina razmišljanja, na primer o strategijah inoviranja prakse, prav to inoviranje »od spodaj navzgor« tudi zavira.« (Marentič - Požarnik 2001, str. 65). Avtorica v nadaljevanju svoje razprave poziva k ustvarjanju enako-pravnejšega odnosa med obema paradigmama.

Večina raziskovalcev, ki se ukvarjajo s kvalitativnim raziskovanjem, se ni »postavila na okope« kvalitativne paradigme, ampak zagovarja povečano odprtost za integracijo s kvantitativnimi pristopi. Tako na primer beremo pri Frieberthäuserjevi in Prenglovi: »Takoj na začetku poudarjava: etiketa 'kvalitativne raziskovalne metode' ne označuje frontnega položaja nasproti kvantitativnemu raziskovanju.« (Frieberthäuser in Prengel 1997, str. 11). Podobno misel je v uvodu svoje knjige izrazil tudi Banister, ko pravi, da »ni nujno postaviti kvantitativne in kvalitativne tradicije v diametralno opozicijo ene do druge« (Banister 2001, str. 1). Takšna razmišljanja srečamo še pri nekaterih avtorjih (na primer Flick 1998, Steinke 1999, Mayring 2002, Denzin in Lincoln 2000), ki so metodološko razpravo v družboslovnih in humanističnih znanostih v zadnjem desetletju močno oživili, predvsem zaradi razvoja novih pristopov in uporabe novih tehnologij v kvalitativnem raziskovanju.

Poskuse približevanja obeh paradigem najdemo tudi v znanstvenih razpravah na naših tleh. J. Sagadin je opozarjal na neplodnost »paradigmatskega ekskluzivizma« (Sagadin 1989, str. 335) in utemeljeval možnosti za dopolnjevanje obeh, dozdevno nasprotujočih si paradigem. B. Marentič - Požarnik pri kombiniranju obeh metodoloških pristopov opozarja predvsem na to, »da se vsaki paradigmi prizna tisto mesto, ki ji gre pri spoznavanju in spreminjanju kompleksne ... resničnosti in da se marsikje njune ugotovitve tudi prepletajo in kombinirajo. Nisem pa za sožitje v smislu brisanja temeljnih medsebojnih razlik, tako da tradicionalno raziskovanje le prevzame nekaj alternativnega besednjaka, 'razmerje moči' pa ostane nespremenjeno.« (Marentič - Požarnik 2001, str. 78). Pogosto se je dogajalo, da so bili kvalitativni raziskovalci precej bolj pripravljeni razpravljati na temo, kaj in kako se raziskovanja lotevajo kvantitativni raziskovalci, medtem ko z nasprotne strani takšne pripravljenosti ni bilo mogoče zaznati. Ta situacija pravzaprav reflektira metodološko situacijo v družboslovnih znanostih, kjer je, kot smo že omenili, kvantitativna paradigma še vedno dominantna. Posledica tega je, da kvalitativni raziskovalci ne morejo mimo poznavanja kvantitativnih metod in metodoloških standardov, v številnih disciplinah pa se kvantitativni raziskovalci ne posvečajo zadosti spoznavanju kvalitativnih metod.

Da bi se torej izognili takšnemu, zgolj navideznemu sodelovanju med obema paradigmatškima pristopoma, bomo v nadaljevanju predstavili argumente, ki nasprotujejo obravnavani tezi o nekompatibilnosti v korist koeksistenci med metodologijama.

## 2 Teza o kompatibilnosti

Če se še enkrat najprej vrnemo k bistvu razlik med paradigmama, bi za ta namen uporabili citat S. Y. Lincolna, ki pravi: »Privzetje paradigme dobesedno prodre v vsako dejanje, ki je celo samo bežno povezano z raziskovanjem, tako da vsako razmišljanje, ki se samo oddaljeno dotika raziskovalnega procesa, zahteva ponovni razmislek, da se uskladijo odločitve z linijo svetovnega nazora, ki je utelešen v sami paradigmi.« (Lincoln 1990, str. 81). Povedano drugače, paradigmatke predpostavke določajo raziskovalno strategijo. Raziskovalci morajo torej predpostavljati:

- ali da obstaja tam zunaj realni svet, ki ga človek lahko bolj ali manj dobro spozna in kjer lahko razloži odnose med pojavi in poskuša posploševati iz ene situacije na drugo,
- ali pa, da je nesmiselno skrbeti za to, ali ta realni svet sploh obstaja, in se osredotočiti na poročanje in pojasnjevanje človekovih interpretacij o tem, kaj se dogaja v specifičnem okolju.

Prva pozicija je pozitivistična, druga konstruktivistična, med njima pa ni vmesnega prostora. Še več, primat paradigmatških predpostavk ustvarja nekompatibilnost. Vendar primerjava teh pozicij s sodobnim metodološkim mišljenjem kaže, da so v praksi stvari veliko bolj kompleksne in je treba sprejeti več odločitev in vmesnih opcij, kot kažejo primerjave paradigmatških pravil. Ključ do prilagoditve oziroma sprave je nesprejemanje ali nestrinjanje z glediščem, da filozofska načela določajo metodologijo. Ko začnemo gledati, kaj raziskovalci v resnici počnejo, se zidovi med paradigmami začnejo podirati (Firestone 1990, str. 122). V praksi raziskovalci uporabljajo različne pristope za doseganje kredibilnosti svojih argumentov, da bi zadostili kriterijem validnosti, generalizacije ...

Mnogi vplivni raziskovalci so izjavili, da so razlike med obema paradigmatama presežene in razkol med njima ni tako velik, kot so ga prikazovali puristi. E. R. House na primer ugotavlja, da ta dihotomizacija izvira iz »nerazumevanja znanosti«, potem ko je izpostavil prednosti in slabosti obeh raziskovalnih tradicij, pri čemer je pojasnil, da »ni nikakršne zagotovljene metodološke poti do obljubljenе dežele« (House 1994, str. 20–21). Raziskovanje torej naj ne bi potekalo po vnaprejšnjih standardiziranih postopkih, ampak je v vsaki raziskavi raziskovalec postavljen pred izzive, kako poiskati prave načine in poti, da bodo rezultati njegovega dela verodostojni in bodo ustrezali splošnim kriterijem kakovosti znanstvenega raziskovanja. Obenem pa je treba posvariti pred indiskriminatorno kombinacijo obeh paradigmat. Glavne razlike med kvantitativnim in kvalitativnim raziskovanjem morajo biti videne v raziskovalnih strategijah, kajti postavljene imata različne raziskovalne cilje, pridobivata različne oblike podatkov in operirata z različnimi vzorčnimi tipi. Zaradi vsega naštetega kombinacija kvalitativnega in kvantitativnega pristopa ne prinese nujno najboljšega z obeh področij. Kombiniranje kvalitativnih in kvantitativnih metod ni dobro v vseh časih, ampak predvsem takrat, kadar taka kombinacija zagotavlja združljivost s splošnimi raziskovalnimi cilji.

L. Datta je predstavila pet prepričljivih praktičnih razlogov za sožitje med obema paradigama, na katerih temeljijo raziskovalne metodologije (Datta 1994, str. 54–56):

- obe paradigmi se dejansko uporabljata že dolga leta;
- mnogi raziskovalci nagovarjajo k uporabi obeh paradigem;
- raziskovalne inštitucije podpirajo obe paradigmi;
- obe paradigmi sta vplivali na politiko;
- znotraj obeh paradigem je bilo veliko razprav o možnostih za sodelovanje.

Avtorica je navedla nekaj zelo pragmatičnih argumentov za koeksistenco, vendar bi se z njimi strinjali raziskovalci, ki znanost razumejo bolj v smislu praktične uporabnosti znanstvenih dognanj, manj pa v povezavi z ontološkimi, epistemološkimi in metodološkimi koncepti, ki so podlaga znanstvenega delovanja. Pravzaprav so bili pragmatisti tisti, ki so najbolj ugovarjali tezi o nekompatibilnosti, utemeljeni na zvezi med epistemologijo in metodo. Pragmatizem ima korenine predvsem v Ameriki, pri avtorjih, kot so Peirce, James in Dewey. Evropski znanstveniki so bili nekako zaničevalni in omalovažujoči do pragmatizma, predvsem zaradi njegovega »razkrinkavanja metafizičnih konceptov, kot je, recimo, resnica. Namesto iskanja metafizične resnice, je za pragmatiste resnica to, 'kar deluje'«. (Tashakkori in Teddlie 1998, str. 12)

Če se vrnemo k tezi o kompatibilnosti, moramo omeniti Reichardta in Rallisa, ki v svoji analizi združljivosti kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja trdita, da obstaja dovolj podobnosti v fundamentalnih vrednotah med kvalitativci in kvantitativci, da bi lahko »oblikovali dolgotrajno partnerstvo« (Reichardt in Rallis 1994, str. 85). Ta podobnost v fundamentalnih vrednotah vključuje prepričanje o vrednotni obremenjenosti raziskovanja, teoretični obremenjenosti dejstev, prepričanje, da je realnost multipla in konstruirana, prepričanje o zmotljivosti védenja in prepričanje, da je teorija določena z dejstvi. Kar pomeni, da je »katerikoli niz podatkov lahko razložen z mnogimi teorijami« (prav tam, str. 88). Ta seznam vključuje pravzaprav večino trditev, ki so jih zagovorniki kvantitativne paradigme očitati kvalitativnim raziskovalcem in nasprotno. Kvantitativni raziskovalci trdijo, da je mogoče z ustrežno metodo priti do vrednotno nevtralnega znanstvenega spoznanja. Dejstva niso teoretično obremenjena, ampak z njimi potrjujemo ali zavračamo vnaprej pripravljene hipoteze. Kvantitativni raziskovalci prisegajo na pozitivistično videnje sveta, ki je celosten in se mu s svojimi spoznanji približujemo, v nasprotju s konstruktivističnim gledanjem, ki realnost vidi kot skonstruirano s strani subjekta. Kar zadeva zmotljivost védenja, je najverjetneje to edina trditev s tega seznama, ki ustreza kvantitativni paradigmi, ki pravi, da je treba teorije vedno znova preverjati in falsificirati, ker ne obstaja dokončno spoznanje o proučevanem predmetu (prim. Popper 1998). Kar zadeva določenost teorije z dejstvi, da lahko podatke razložimo z mnogimi teorijami, je to prepričanje v nasprotju s kvantitativnim, po katerem ne razlagamo podatkov s teorijami, ampak teorije potrjujemo ali pa zavračamo s podatki. Reichardt in Rallis sta torej navedla kot skupne fundamentalne vrednote tiste, ki so blizu kvalitativni paradigmi in bi jim kvantitativni raziskovalci težko pritrdili.

Za preseganje nasprotja kvalitativno – kvantitativno je mogoče navesti tri argumente:

1. Zagovorniki kvalitativnega raziskovanja zadnjih desetletij se napajajo iz ostre kritike kvantitativne metodologije. Pri tem ustvarjajo popačeno sliko, ki ne upošteva novejšega razvoja. Če predstavimo dva primera: pogosto se kvantitativni metodologiji podtika enostransko naravoslovno mišljenje, kar srečamo na primer pri U. Flicku, ko predstavlja kvantitativno raziskovanje na področju psihologije v njegovi najbolj rigorozni obliki (Flick 2002, str. 2–4). Ta zreducira človeka in družbo na mašinerijo, ki funkcionira po splošno veljavnih zakonih, to je po merljivih, preprostih načelih vzroka in posledice.
2. Drugi očitek kvantitativni metodologiji je v tem, da je enostransko statično usmerjena in ne proučuje procesov (primerjaj Denzin in Lincoln 1994). Slabosti kvantitativne metodologije so pretirano poudarjene. Ravno s kvantitativnimi metodami zbiranja podatkov dobimo tudi implicitne informacije, ki jih raziskovanci drugače skrivajo in jih šele anonimnost inštrumenta za zbiranje podatkov (na primer anketa) spodbudi, da jih razkrijejo. Po drugi strani pa se slabosti in problemi kvalitativnih pristopov premalo tematizirajo. K temu pogosto sodijo pomanjkljiva transparentnost in sistematičnost postopkov in težave pri posploševanju rezultatov.
3. Kar zadeva pomanjkljivo transparentnost in sistematičnost postopkov kvalitativnih raziskav, naj bi ta očitek spodbudil raziskovalce v bolj kritično, celo skeptično stališče do pridobljenih podatkov. Vse prepogosto kvalitativni raziskovalci prikazujejo površne ugotovitve tako, kot da je glavni produkt družboslovnega in humanističnega raziskovanja potrjevanje tega, kar so vsi vedeli že po zdravem razumu na začetku. Ko so takšne analize izzvane in kritizirane, se kvalitativni raziskovalci sklicujejo na »etnografsko avtoriteto« (Hammersley in Atkinson 2000) in branijo svoje interpretacije, ne s privrženostjo sistematičnim, etabliranim, eksternevalidacijskim analitičnim postopkom, ampak z dejstvom, ki mu itak nihče ne oporeka, in sicer, da »so bili tam«. Opravili so delo v raziskovalnem polju, zbrali podatke, zato imajo lahko najboljši vpogled, kaj lahko ti podatki pomenijo.

Kritični pogled mora videti prednosti in slabosti v kvantitativnem in kvalitativnem pristopu. Iz tega sledi, da je treba različne strategije vpeljati povsod tam, kjer so primerne in lahko razvijejo svoje prednosti.

Drugi argument se povezuje z zahtevo po priznavanju primata predmetu in raziskovalnemu vprašanju pred metodo. Najprej mora biti jasno, kaj bomo proučevali, šele potem je treba pretehtati, katere metode so za to primerne. Ta pozicija, ki vedno tudi dopušča kombinacijo kvalitativne in kvantitativne metodologije, dokler je takšna kombinacija ustrezna glede na cilje raziskave, se pogosto teoretično formulira znotraj kvalitativnega raziskovanja (prim. Bortz in Döring 1995, str. 278). V praksi pa so se izoblikovale metodološke šole, ki prakticirajo vedno iste zanesljive metode. To enostransko mišljenje bi morali preseči, da bi dosegli odprtost metodoloških postopkov, ki bi bili usmerjeni v predmet raziskovanja.

Argument za to, da bi iskali skupne točke in linije, je tudi v tem, da so bili do zdaj poskusi enoznačne in jasne razmejitve kvalitativne in kvantitativne analize neuspešni (Mayring 2002, str. 19–24). Tako velikost naključnega vzorca ne pomeni jasnega, enoznačnega kriterija za razmejitve, ker obstajajo tudi kvantitativne študije posameznega primera (prim. Sagadin 2004). Tudi skaliranje, ki temelji na merjenju, ne ponuja jasne diferenciacije, ker se nominalni in ordinalni podatki kvantitativno analizirajo, po drugi strani pa se pod pojmom »eksplorativna podatkovna analiza« (Tukey 1994, povz. po Mayring 2001) kvantitativni podatki kvalitativno interpretirajo. Če torej ne moremo definirati jasne razlike med kvantitativnimi in kvalitativnimi postopki, je treba iskati povezovalne točke.

Znanstveniki so ponovno izzvali črno-belo sliko teze o nekompatibilnosti. Trdijo, da znanstveno raziskovanje ni formalistično in je raziskovalec lahko subjektiven in objektiven, lahko izbere kvalitativne ali kvantitativne metode, proučuje večje vzorce ali manjše skupine oziroma posameznike ... Odločitev je odvisna od raziskovalnih vprašanj in faz raziskovalnega cikla. Če se postavimo na stališče, da je spor med paradigmi končan in ga je nadomestila bolj pragmatistična orientacija, potem lahko razvijamo tezo o paradigmatškem relativizmu in uporabi multiplih metod.

### 3 Relativizem kot paradigma neizključevanja

V obdobju monometod je obstajala definitivna povezava med uporabljeno metodo in znanstveno paradigmo, znotraj katere je znanstvenik deloval. Z relativiziranjem te povezave se je spremenila tudi metodološka podoba raziskovalnih oblik. Relativizem je ključ do odprtosti in kontinuiranega iskanja vse bolj informativnih in razvitih metodoloških konceptov.

Vse razprave so potekale na ravni štirih paradigem: pozitivizma, postpozitivizma, kritične teorije in konstruktivizma. Vpleteni smo v veliko debato o tem, katera od teh naj prevladuje. Vendar tudi E. Guba, kot prepričan zagovornik konstruktivizma, ugotavlja, »da je boj za prevlado irelevanten« in »nobena od teh štirih paradigem ni tista prava paradigma izbire. Ne gre za to, da zmagata na koncu ena paradigma, ker ne more, ampak da se povzpne na drugo raven, na kateri bodo vse te paradigme zamenjane z novo paradigmo, katere obrise lahko danes zgolj zamegljeno vidimo. Ta paradigma ne bo večje približevanje resnici, bo samo bolj informativna in sofisticirana kot te, s katerimi imamo opraviti danes.« (Guba 1990, str. 27) Ali imamo tukaj kot opcijo nove paradigme opraviti z relativizmom? Najverjetneje da, kajti še vedno obstaja veliko interpretacij, ki jih lahko najdemo v vsakem raziskovanju, in če ne obstaja neki fundamentalni postopek, s katerim bi lahko determinirali resnico ali napačnost konstrukta te resnice, potem ni druge alternative kot zasesti pozicijo relativizma. Ali kot pravi C. D. Phillips: »Če nobeno védenje ne more biti popolnoma in neizpodbitno dokazano, potem nič ne more biti izključeno. Pristali smo na kamniti cesti proti relativizmu. Vendar je možno ohraniti upajoč pogled in

celo dati prijeten okus izzivu, ki ga ta nova slika znanosti predstavlja. Tukaj lahko dobimo raziskovalca iz polja evalvacije in akcijskega raziskovanja. Ljudje tukaj ne izgubljajo srca, četudi so soočeni z realnostjo, ki je blizu paraleli 'čistih' znanstvenikov; in nekateri celo uspevajo na negotovostih svojega polja.« (Phillips 1990, str. 38). Na neizključljivosti je relativizem pravzaprav utemeljen. Dejansko gre za to, da imajo različni ljudje in različne družbe različne poglede na to, kaj je realno. In tega dejstva ni mogoče zanikati. Po drugi strani imajo različni ljudje različne poglede na to, ali lahko ali ne moremo vedeti, kateri od teh pogledov je pravilen. Relativizem je zavezan načelu, da so vsi takšni razlikujoči se in kontradiktorni pogledi pravilni oziroma veljajo v nekem času.

Tukaj bi ponovno omenili T. Kuhna, ki govori o tem, da smo vsi ujeti znotraj paradigme in ne moremo racionalno konvertirati v druge paradigme, ker so naša verovanja in prepričanja nekompatibilna. Vendar se zdi takšen ekstremni ekskluzivizem kontradiktoren pri vsakdanji izkušnji znanosti. Zagovorniki Freudove psihoanalize razumejo, vendar se ne strinjajo s Skinnerjevimi behavioristi, in neomarksistični družboslovni znanstveniki razumejo kolege iz bolj konzervativne struje in nasprotno. »Bistveno je, da paradigme služijo kot leče, ne kot plašnice« (prav tam, str. 41). Znanost ni tehnična in enodimenzionalna in v njej mora ostati odprt prostor za pluralizem.

Ne obstaja neodvisen, vseobsegajoč okvir ali ogrodje ali en sam metajezik, s katerim bi lahko racionalno razsodili ali nedvoumno ovrednotili konkurenčne trditve alternativnih paradigem. Zato relativizem res predstavlja »kamnito pot«, kot pravi Phillips, ali če gremo še dlje, »v svoji najstrožji obliki je relativizem temeljno prepričanje, da ko se obrnemo k proučevanju tistih konceptov, ki so jih filozofi privzeli za najbolj fundamentalne – najsi gre za koncept racionalnosti, resnice, realnosti, prava, dobrega ali norm – smo prisiljeni spoznati, da moramo v končni analizi vse takšne koncepte razumeti kot relativne znotraj specifične konceptualne sheme, teoretičnega okvira, paradigme, oblike življenja, družbe ali kulture« (Bernstein 1983, str. 8). V svoji najekstremnejši obliki je relativizem pravzaprav način videnja sveta, ki so mu odvzeti vsi temelji in s tem tudi kriteriji. V raziskovanju se s takim skrajnim gledanjem seveda ne moremo strinjati. Na ravni raziskovanja gre za bolj konceptualno raven, da kombiniramo in povezujemo tisto, kar se je zdelo nepovezljivo in nekompatibilno, pri čemer to utemeljujemo z načelom relativizma, če nič ne more biti neizpodbitno zavrnjeno, tega tudi ni mogoče izključiti kot možnega. Raziskovanje kot nevtralni, tehnični proces je zamenjal poziv k dialoškemu diskurzu o množici razpoložljivih raziskovalnih logik in paradigmatiskih perspektiv.

Bistvo »sprave« med paradigmi, ki jo omogoča njihovo relativiziranje, je v njihovem prepoznavanju kot edinstvenih, zgodovinsko pogojenih oblikah spoznavanja, v razumevanju njihovih posledic in prepoznavanju tega, kar v resnici so – načini videnja, ki hkrati razkrivajo in zakrivajo. Raziskovalec sam mora znotraj pisane palete možnosti najti poti za odgovore na svoja vprašanja. Raje kot da je omejen z eno samo paradigmo, ki jo revolucionarno nadomešča z vedno novo ali zgolj s spajanjem dveh paradigem, je poudarek na razumevanju tega, da odprtost za multiple perspektive daje najboljše rezultate.

#### 4 Paradigmatški relativizem kot nova paradigma?

Raziskovalci, ki na raziskovanje gledajo s pragmatičnega stališča, menijo, da so raziskovalna vprašanja pomembnejša od metode, ki jo uporabljajo, in tudi svetovnega nazora, ki naj bi tvoril osnovno ozadje oziroma podlago te metode. Večina raziskovalcev najraje naslavlja svoja raziskovalna vprašanja z vsem razpoložljivim metodološkim orodjem, opirajoč se pri tem na pragmatistični credo: »kar deluje«. Za večino raziskovalcev, ki so predani natančni proučitvi raziskovalnega problema, je metoda sekundarna za samo raziskovalno vprašanje in njej podložni svetovni nazor komaj pride na površje, razen v najbolj abstraktnem smislu.

V celotnem obdobju je imela paradigmatška debata primarno relevantnost znotraj zgodovine filozofije družboslovnih znanosti, potem pa so mnogi aktivni teoretiki in raziskovalci prevzeli pravila in načela *paradigmatškega relativizma*, kar preprosto pomeni uporabo kateregakoli filozofskega in/ali metodološkega pristopa, ki je uporaben za določen raziskovalni problem, ki ga proučujemo (Raichardt in Rallis 1994). Celo tako imenovani bojvniki, ki so zavzeto zagovarjali ekskluzivno vlogo in pomen konstruktivizma kot temeljne paradigme kvalitativne metodologije in njegove nepovezljivosti s pozitivistično orientacijo, so privzeli sčasoma bolj spravljiv ton. Guba in Lincolnova pravita, da je »metafora vojne paradigem ... nedvomno presežena. Opisovanje diskusije preteklega desetletja ali dveh kot vojne slika zadevo bolj konfliktno, kot je potrebno. Rešitev paradigmatških razlik se lahko pojavi šele, če se pojavi nova paradigma, ki je bolj oblikovana in sofisticirana kot katerakoli druga obstoječa. To se toliko bolj verjetno zgodi, če zagovorniki teh različnih pogledov pridejo skupaj in predebatirajo svoje razlike.« (Guba in Lincoln 1994, str. 116) Gre torej za aplikacijo ideje T. Kuhna (Kuhn 1998), ki govori o preseganju okvirov obstoječe paradigme v korist vzpostavitve novega paradigmatškega koncepta.

Če torej sprejmemo predpostavko, implicirano znotraj paradigmatškega relativizma, da je spor med paradigmami končan, lahko ugotovimo, da ga je nadomestila pragmatistična orientacija, ki si je pravzaprav svoje mesto utrla, ne s teoretičnimi razpravami o pragmatizmu, ampak z delom raziskovalcev v praksi, razlog za to pa lahko najdemo v razmahu in razvoju družboslovnih znanosti, saj so te »od petdesetih let naprej ... silno narasle. In s to rastjo se nobeno veliko problemsko področje ni proučevalo ekskluzivno znotraj ene metode.« (Brewer in Hunter 1989, str. 22 )

Popuščanje napetosti med nasprotujočimi paradigmami je bilo pozitivno za razvoj raziskovanja na mnogih področjih, ker večina raziskovalcev uporablja katerokoli metodo, ki je primerna za njihovo raziskavo. Zdi se, da je prevladalo prepričanje, ki so ga prevzeli mnogi metodologi in raziskovalci in ga lahko preprosto zapišemo kot »vzemi iz arzenala različnih raziskovalnih metodologij tisto, kar potrebuješ v svoji raziskavi, ostalo pa pusti«. To »načelo« je zraslo iz celotne debate, ki je bila preobremenjena z metodološkimi argumenti kot nasprotje epistemološkim predpostavkam. »Bojvniki« so kazali močne preference za temeljne epistemološke predpostavke o naravi realnosti, »povezovalci« pa so v

glavnem razvijali metodološke smernice za integracijo metod, upoštevaje teoretične vidike kot stvar konkretnega raziskovalnega projekta in raziskovalnih vprašanj.

Pragmatizem se pravzaprav še najbolj približuje ideji paradigmatnega relativizma, ki upravičuje uporabo kombiniranih metod in modelov znanstvenega raziskovanja. Pragmatizem nekako ugaja, ker a) predstavlja paradigmo, ki je privzela uporabo kombiniranih metod, ker se b) izogiba uporabi metafizičnih konceptov (kot so Resnica in Realnost), ki so povzročili množico neskončnih razprav, in c), ker predstavlja zelo praktično in uporabno raziskovalno filozofijo: proučuj, kar je koristno in te zanima, počni to na različne načine, ki se ti zdijo primerni, uporabi rezultate na način, ki ti lahko prinese pozitivne posledice znotraj tvojega sistema vrednot (Tashakkori in Teddlie 1998, str. 30).

Vsak resen metodološki razmislek znotraj katerekoli znanosti vsekakor mora najprej upoštevati naravo raziskovanega pojava in šele nato postavljati vprašanje, katera metoda je primerna za opis, razlago in razumevanje tega pojava. Metodološki koncepti sami ne morejo odgovarjati na vprašanja, »katera metoda naj se uporabi za proučevanje katerega družbenega pojava in ali naj bodo kvalitativne in kvantitativne metode integrirane v ta prizadevanja« (Kelle 2001, str. 4). Namesto da utemeljujemo razpravo o primerni metodologiji za družboslovne znanosti ekskluzivno na abstraktni metodološki in epistemološki ravni, bi bilo koristneje usmeriti metodološke in druga pomembne razmisleke k preverjanju uporabnosti metodoloških konceptov s primeri iz raziskovalne prakse.

Treba je poudariti, da kombiniranje metodoloških pristopov ne sme voditi raziskovalcev k temu, da bi se jim zdelo postransko zavedanje, da različni pristopi izhajajo iz različnih epistemologij in logičnih predpostavk. Metodološka triangulacija (kombiniranje metod) ne dviguje nujno validnosti rezultatov. Konkurenčne teorije so v glavnem produkt različnih tradicij in kombinirane lahko ponudijo polnejšo sliko, vendar ne nujno tudi bolj »objektivno«. Ravno tako tudi različne metode, izpeljane iz različnih epistemoloških predpostavk, in njihovo kombiniranje, lahko dodajo svoj kamen v zbirko védenja in mu povečajo globino, kar pomeni sprejemanje relativistične epistemologije, torej takšne, ki upravičuje uporabo mnogih virov, raje kot utemeljevanje zgolj enega vira védenja.

## Literatura

- Banister, P. idr. (2001). *Qualitative methods in psychology. A research guide*. Buckingham: Open University Press.
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bortz, J., Döring, N. (1995). *Forschungsmethoden und Evaluation*. Berlin: Springer.
- Brewer, J., Hunter, A. (1989). *Multimethod Research: a Synthesis of Styles*. London: Sage.
- Datta, L. (1994). *Paradigm Wars: A Basis for Peaceful Coexistence and Beyond*. V:

- Reichardt, C. S., in Rallis, S. F. (ur.), *The Qualitative – Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, str. 53–70.
- Denzin, N. K., Lincoln Y. S. (ur.) (1994). *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Denzin, N. K., Lincoln Y. S. (ur.) (2000). *Handbook of Qualitative Research* (2. izd.). London: Sage Publications.
- Denzin, N. K., Lincoln Y. S. (ur.) (1998). *The Landscape of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Fielding, N., Schreier, M. (2001). Introduction: On the Compatibility between Qualitative and Quantitative Research Methods [54 odstavkov]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research* [On-line Journal], 2(1). (<http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>, pridobljeno: 5. 10. 2005).
- Firestone, W. A. (1990). *Accommodation: Toward a Paradigm-Praxis Dialectic*. V: Guba, E. G. (ur.), *The Paradigm dialog*. Newbury Park: Sage.
- Flick, U. (2002). *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.
- Frieberthäuser, B. in Prengel, A. (1997). *Handbuch qualitativer Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft*. Weinheim: Juventa.
- Guba, E. G. (ur.) (1990). *The Paradigm dialog*. Newbury Park: Sage.
- Guba, E. G., Lincoln, Y. S. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. V: Denzin, N. K., in Lincoln Y. S. (ur.), *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications, str. 105–117.
- Guba, E. G., Lincoln, Y. S. (2000). Paradigmatic Controversies, Contradictions and Emerging Confluences. V: Denzin, N. K., in Lincoln Y. S. (ur.), *Handbook of Qualitative Research* (2. izd.). London: Sage Publications, str. 163–188.
- Hammersley, M., Atkinson, P. (2000). *Ethnography: Principles in Practice*. London, New York: Routledge.
- House, E. R. (1994). Integrating the Quantitative and Qualitative. V: Reichardt, C. S., in Rallis, S. F. (ur.), *The Qualitative - Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 13–22.
- Kelle, U. (2001). Sociological Explanations between Micro and Macro and the Integration of Qualitative and Quantitative Methods. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* (On-line Journal), 2(1). (<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-01/1-01kelle-e.htm>, pridobljeno: 3. 10. 2005).
- Kuhn, T. (1998). *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Krtina.
- Lincoln, Y. S. (1990). The Making of a Constructivist: A Remembrance of Transformations Past. V: Guba, E. G. (ur.), *The Paradigm dialog*. Newbury Park: Sage.
- Marentič - Požarnik, B. (2001). Uspešna prenova terja enakopravnejši položaj "alternativne" raziskovalne paradigme in učitelja raziskovalca. *Sod. pedagogika*, 52, št. 2, str. 64–80.
- Mayring, F. (2001). Kombination und Integration qualitativer und quantitativer Analyse. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research* (Online-Journal), 1(3). (<http://qualitative-research.net/fqs/fqs.htm>., pridobljeno: 4. 10. 2005).
- Mayring, P. (2002). *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*. Weinheim: Beltz Verlag.
- Milles, M., in Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: an Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

- Phillips, D. C. (1990). *Whose Future? Whose Past?: Notes on Critical Theory and Methodology*. V: Guba, E.G. (ur.), *The Paradigm dialog*. Newbury Park: Sage.
- Popper, K. R. (1998). *Logika znanstvenega odkritja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Reichardt, C. S., in Rallis, S. F. (ur.) (1994). *The Qualitative – Quantitative Debate: New Perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Sagadin, J. (1989). Paradigmatska plat akcijskega in tradicionalnega empiričnega pedagoškega raziskovanja v luči objektivnosti in resničnosti znanstvenih spoznanj. *Sod. pedagogika*, 40, št. 7-8, str. 335–340.
- Sagadin, J. (2004). Tipi in vloga študij primerov v pedagoškem raziskovanju. *Sod. pedagogika*, 55, št. 4, str. 88–100.
- Steinke, I. (1999). *Kriterien qualitativer Forschung: Ansätze zur Bewertung qualitatativempirischer Socialforschung*. Weinheim: Juventa.
- Tashakkori, A., Teddlie, C. (1998). *Mixed Methodology*. London: Sage Publications.

MAŽGON Jasna, Ph.D.

#### **CAN PARADIGMATIC RELATIVISM OVERCOME THE DICHOTOMY BETWEEN QUALITATIVE AND QUANTITATIVE PARADIGM IN RESEARCH?**

**Abstract:** The article first gives an overview of objections speaking in favour of the thesis of the incompatibility between the qualitative and quantitative paradigms. However, the subsequent development of research methodology in the social sciences and humanities increasingly moved in the direction of approaching and combining both research methods. Many active theoreticians and researchers used the rules and principles of paradigmatic relativism. The latter is understood as a principle of non-exclusion which, at the research level, means that it combines and connects what previously seemed non-connectable and incompatible. It is based on the assumption that, if nothing can be incontestably rejected, it is also not possible to exclude it as possible. In this way, the research act as a neutral technical process is subject to a call for dialogical discourse about the mass of available research logics and paradigmatic perspectives.

**Keywords:** qualitative and quantitative paradigm, positivism, constructivism, paradigmatic exclusivism, paradigmatic relativism.